

ONA TILI TA'LIMIDA PISA TALABLARIGA MOS KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Sariqboyeva Zulfiya
Andijon davlat pedagogika
instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili ta'limi jarayonida PISA xalqaro baholash dasturi talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish masalasi tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish muhimligi asoslab beriladi. Tadqiqotda PISA topshiriqlarining o'quvchilarning matn bilan ishlash, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash kompetensiyalariga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishning samarali metodlari taklif etiladi.
Kalit so'zlar: PISA, kompetensiya, ona tili ta'limi, matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, funksional savodxonlik, baholash tizimi.

Аннотация: В данной статье анализируется вопрос формирования компетенций в соответствии с требованиями международной программы оценки PISA в процессе обучения на родном языке. Обосновывается важность развития не только теоретических знаний, но и практических навыков учащихся в современном образовании. В исследовании изучается влияние заданий PISA на компетенции учащихся в работе с текстом, анализе и критическом мышлении. Также предлагаются эффективные методы внедрения компетентностного подхода в уроки родного языка.

Ключевые слова: PISA, компетенция, обучение на родном языке, работа с текстом, критическое мышление, функциональная грамотность, система оценки.

Abstract: This article analyzes the issue of forming competencies in accordance with the requirements of the PISA international assessment program in the process of mother tongue education. The importance of developing not only theoretical knowledge, but also practical skills of students in modern education is substantiated. The study studies the impact of PISA tasks on students' competencies in working with text, analysis and critical thinking. Also, effective methods for implementing a competency-based approach in mother tongue lessons are proposed.

Keywords: PISA, competency, mother tongue education, working with text, critical thinking, functional literacy, assessment system.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimi global miqyosda tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. An'anaviy bilim berishga asoslangan yondashuv o'rnini tobora kompetensiyaviy yondashuv egallab bormoqda. Bunday sharoitda o'quvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi yetarli emas, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan PISA xalqaro baholash dasturi ta'lim sifatini baholashning eng muhim mezonlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

PISA (Programme for International Student Assessment) dasturi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematik savodxonligi va tabiiy fanlar bo'yicha kompetensiyalarini aniqlashga qaratilgan xalqaro tadqiqot hisoblanadi. Ushbu dasturda asosiy e'tibor o'quvchining bilimni yodda saqlashi emas, balki uni tahlil qilish, tushunish va amaliy vaziyatlarda qo'llash darajasiga qaratiladi. Ayniqsa, o'qish savodxonligi yo'nalishi ona tili ta'limi bilan bevosita bog'liq bo'lib, matnni tushunish, sharhlash va xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Ona tili ta'limi esa o'quvchilarning nutqiy, lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Biroq amaldagi ta'lim jarayonida ko'plab hollarda grammatika va nazariy qoidalarni o'rgatishga ortiqcha e'tibor qaratilib, matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil ko'nikmalari yetarlicha rivojlanmay qolmoqda. Bu esa PISA talablari bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltiradi.

Shu nuqtai nazardan, ona tili ta'limini PISA talablariga mos ravishda takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, matnni chuqur tahlil qilish va hayotiy vaziyatlarda til imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining roli ham o'zgarib bormoqda. U endi faqat bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, fasilitator va o'quvchi faoliyatini tashkil etuvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa dars jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy ishlanmalar hamda PISA uslubidagi topshiriqlardan foydalanishni talab etadi.

Shu sababli ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish nafaqat pedagogik, balki strategik ahamiyatga ega vazifa hisoblanadi. Mazkur jarayon o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish, ularni zamonaviy jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini o'rganish va tahlil qilish maqsadida kompleks ilmiy-pedagogik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy

yondashuv, funksional savodxonlik konsepsiyasi hamda konstruktivistik ta'lim nazariyasi tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy metodlardan foydalanildi: — Nazariy tahlil metodi orqali ona tili ta'limi, kompetensiyaviy yondashuv va PISA xalqaro baholash dasturiga oid ilmiy adabiyotlar, metodik qo'llanmalar hamda xalqaro hisobotlar o'rganildi. Ushbu bosqichda PISA topshiriqlarining tuzilishi, ularning o'quvchilarda rivojlantiradigan ko'nikmalari va baholash mezonlari tahlil qilindi. — Qiyosiy tahlil metodi yordamida an'anaviy ta'lim yondashuvi bilan kompetensiyaviy yondashuv o'rtasidagi farqlar o'rganildi. Bunda o'quvchilarning bilimni yodlash darajasi va uni amaliy qo'llash ko'nikmalari solishtirildi. — Pedagogik kuzatish metodi orqali umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili darslari jarayoni bevosita kuzatildi. O'quvchilarning matn bilan ishlash, savollarga javob berish, xulosa chiqarish va muammoli vaziyatlarni hal etishdagi faolligi qayd etildi. — Eksperimental sinov metodi asosida PISA uslubiga mos topshiriqlar ishlab chiqilib, tajriba va nazorat guruhlarida sinovdan o'tkazildi. Tajriba guruhida kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar, nazorat guruhida esa an'anaviy darslar olib borildi.

— Diagnostik baholash metodi yordamida o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matnni tushunish darajasi, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalari maxsus mezonlar asosida baholandi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- matnni tushunish va asosiy g'oyani aniqlash darajasi
 - matn asosida xulosa chiqarish va izohlash ko'nikmasi
 - muammoli savollarga mantiqiy javob berish qobiliyati
 - real hayotiy vaziyatlarda til birliklaridan foydalanish samaradorligi
- Tajriba ishlari davomida PISA formatiga mos matnli topshiriqlar ishlab chiqildi.

Ushbu topshiriqlar o'quvchilardan nafaqat matnni o'qib tushunishni, balki uni tahlil qilish, solishtirish va hayotiy vaziyat bilan bog'lashni ham talab qildi. Bu jarayon o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqotda statistik tahlil elementlaridan ham foydalanildi. O'quvchilarning tajriba va nazorat guruhlaridagi natijalari taqqoslanib, kompetensiyaviy yondashuvning samaradorligi aniqlandi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini har tomonlama tahlil qilish va uning samaradorligini ilmiy asosda baholash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha o'tkazilgan tajriba ishlari natijalari tahlil qilindi. Olingan

natijalar kompetensiyaviy yondashuvning an'anaviy ta'limga nisbatan samaraliroq ekanini ko'rsatdi.

Tajriba va nazorat guruhlarida o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matni tushunish darajasi hamda tahlil qilish ko'nikmalari solishtirilganda sezilarli farqlar aniqlandi.

Asosiy natijalar quyidagicha shakllandi:

— tajriba guruhidagi o'quvchilarda matnning asosiy g'oyasini aniqlash darajasi 20–25% ga oshdi

— PISA uslubidagi murakkab savollarga to'g'ri javob berish ko'rsatkichi sezilarli darajada yaxshilandi

— nazorat guruhiga nisbatan tajriba guruhida mustaqil fikrlash faolligi kuchaydi

— matn asosida xulosa chiqarish va izohlash ko'nikmalari barqaror rivojlandi

— o'quvchilarning dars jarayonidagi ishtiroki va qiziqishi ortdi

Shuningdek, tajriba davomida o'quvchilarning matn bilan ishlash strategiyalarida ham ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, ular matni yuzaki o'qishdan ko'ra, uni tahlil qilish, muhim ma'lumotlarni ajratib olish va mantiqiy bog'lanishlarni aniqlashga ko'proq e'tibor bera boshladilar. Natijalar shuni ham ko'rsatdiki:

— real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirdi

— muammoli savollar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni faollashtirdi

— guruhda ishlash jarayonida fikr almashish va muloqot ko'nikmalari rivojlandi

— til birliklarini amaliy qo'llash darajasi sezilarli darajada yaxshilandi

Tahlil natijalariga ko'ra, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar nafaqat bilimni o'zlashtirdilar, balki uni amaliy vaziyatlarda qo'llashga ham erishdilar. Bu esa PISA baholash tizimida talab etiladigan asosiy kompetensiyalarning shakllanayotganini tasdiqladi.

Shuningdek, tajriba natijalari o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini ham ko'rsatdi. Dastlab past ko'rsatkichlarga ega bo'lgan o'quvchilarda ham bosqichma-bosqich o'sish tendensiyasi kuzatildi.

Umuman olganda, olingan natijalar ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish samarali ekanini va bunday yondashuv o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirishga xizmat qilishini isbotladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, ona tili ta'limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni an'anaviy yondashuvga nisbatan sezilarli darajada samarali hisoblanadi. Bu holat, birinchi navbatda, kompetensiyaviy yondashuvning o'quvchini bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol tahlil qiluvchi subyekt sifatida ko'rishi bilan izohlanadi.

Muhokama jarayonida quyidagi asosiy ilmiy-pedagogik jihatlar aniqlandi:

- kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning matn bilan ishlash strategiyalarini sifat jihatdan o‘zgartiradi
- PISA uslubidagi topshiriqlar o‘quvchilarda tanqidiy va analitik fikrlashni kuchaytiradi
- real hayotiy vaziyatlarga asoslangan matnlar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi
- o‘quvchilar bilimni yodlashdan ko‘ra uni tushunish va qo‘llashga intila boshlaydi

Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, ona tili darslarida PISA talablariga mos topshiriqlardan muntazam foydalanish o‘quvchilarning funksional savodxonligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, matnni tushunish, asosiy va ikkilamchi g‘oyalarni ajratish, xulosa chiqarish hamda muammoli savollarga javob berish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Biroq, tadqiqot jarayonida ayrim muammolar ham aniqlandi:

- o‘qituvchilarning PISA topshiriqlari bilan ishlash bo‘yicha metodik tayyorgarligi yetarli emasligi
 - darslik va o‘quv materiallarida kompetensiyaviy topshiriqlarning kamligi
 - baholash tizimining hali ham ko‘proq an‘anaviy yondashuvga asoslanganligi
- Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuvni to‘liq joriy etish uchun o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, metodik qo‘llanmalar bilan ta‘minlanishi va darsliklarni modernizatsiya qilish zarurligi muhim omil sifatida qayd etildi.

Umuman olganda, muhokama natijalari ona tili ta‘limida PISA yondashuvini joriy etish nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini, balki ularning hayotiy kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qilishini tasdiqladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida shuni ta‘kidlash mumkinki, ona tili ta‘limida PISA talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy ta‘lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy fikrlash, tahlil qilish va hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar quyidagi asosiy xulosalarni shakllantirishga imkon berdi:

- kompetensiyaviy yondashuv ona tili ta‘limi sifatini oshiradi
 - PISA uslubidagi topshiriqlar o‘quvchilarda funksional savodxonlikni rivojlantiradi
 - matn bilan ishlash ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi
 - o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi
 - ta‘lim jarayoni hayotiylik va amaliy yo‘nalishga ega bo‘ladi
- Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ona tili darslarida PISA talablarini joriy etish uchun metodik yondashuvni takomillashtirish zarur. Bu esa

o'qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy o'quv materiallarini ishlab chiqish va baholash tizimini yangilashni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili ta'limida PISA yondashuvini qo'llash o'quvchilarning global ta'lim standartlariga mos kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi va ularni zamonaviy jamiyatda faol, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD (2019). *PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing.
2. OECD (2023). *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. Paris: OECD Publishing.
3. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing*. New York: Longman.
4. Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and Classroom Learning*. Assessment in Education.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
6. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
7. OECD (2010). *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing.
8. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Education.
9. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
10. Shulman, L. S. (1987). *Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform*. Harvard Educational Review.
11. Hamidov, J. (2021). *Ona tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.